

آشنایی با انواع کتاب‌های دانشگاهی: بررسی نمونه‌هایی از منابع رشته‌های معماری و معماری داخلی*

هاله حاج‌یاسینی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

چکیده

در هر رشته دانشگاهی با انواع گوناگونی از کتاب‌ها مواجهیم که موضوع، رویکرد، عمق و ساختار متفاوتی دارند و در نتیجه در مراحل متفاوتی از آموزش و پژوهش می‌توانند مفید و اثربخش باشند. همچنین انواع کتاب‌های دانشگاهی علاوه بر خصوصیات کلی نوع خود، از ویژگی‌های حوزه تخصصی‌ای که در آن نوشته می‌شوند نیز متأثرند. برای آنکه بتوانیم از مطالعه کتاب‌های گوناگون بیشترین بهره را ببریم لازم است به ویژگی‌های انواع کتاب، تفاوت‌های آنها و الزامات ناشی از این تفاوت‌ها واقف باشیم. در این مقاله کوشیده‌ایم به این پرسش پاسخ دهیم که چه نوعی از کتاب‌های دانشگاهی در رشته‌های معماری و معماری داخلی وجود دارد و بهتر است در کدام مرحله از پژوهش یا تحصیل به هر دسته از این کتاب‌ها مراجعه کنیم. بدین منظور نخست ویژگی‌های کلی رایج‌ترین انواع کتاب‌های دانشگاهی را شرح داده‌ایم و سپس این ویژگی‌ها را در نمونه‌هایی از کتاب‌های این رشته‌ها بررسی کرده‌ایم و نشان داده‌ایم این تفاوت‌ها چگونه در ساختار و محتوای این کتاب‌ها بازتاب یافته است.

واژگان کلیدی: معماری داخلی، انواع کتاب، منبع‌شناسی

* آشنایی با این انواع و دقت در قالب‌های رایج کتاب‌های دانشگاهی را وام‌دار دکتر حامد صفایی‌پور و شرکت در دوره تفکر نقادانه ایشان در پژوهشگاه علوم انسانی هستیم. همچنین از فاطمه توانایی و مریم دربندی و بابک افشار برای بازخوانی متن و توصیه‌های راهگشایشان سپاسگزارم.

بخش مهمی از تحصیلات دانشگاهی را مطالعه انواع نوشته‌ها تشکیل می‌دهد. مطالعه دانشگاهی ملاحظاتی دارد که مواجهه دانشجویان و پژوهشگران را با منابع تسهیل می‌کند و توجه به آن در کسب نتایج بهینه مؤثر است. گاهی در برنامه درسی دانشگاه‌ها نکته‌هایی مانند روش‌های مطالعه و یادداشت‌برداری از منابع را آموزش می‌دهند. اما ملاحظات و مهارت‌های ضمنی و ناگفته‌ای نیز وجود دارد که ممکن است پژوهشگران بسته به تجربه شخصی به آن آگاهی پیدا کنند یا برایشان پوشیده باقی بماند. یکی از مهم‌ترین ملاحظات شناخت انواع منابع و دانستن این است که در هر مرحله‌ای از تحصیل دانشگاهی یا پژوهش مراجعه به کدام دسته از منابع اولویت دارد و می‌تواند مفیدتر باشد. البته طبقه‌بندی منابع بر مبنای قالب آنها طبقه‌بندی رایج و شناخته‌شده‌ای است و دانشجویان یاد می‌گیرند میان مقاله، کتاب، پایان‌نامه و رساله، و جستار و یادداشت تمایز بگذارند و حسب نیازشان به آنها رجوع کنند. اما انواع گوناگون هر یک از این نوشته‌ها موضوعی است که کمتر درباره آن سخن گفته‌اند. در حالی که آشنایی با این انواع می‌تواند به تشخیص زمان و موقعیت مناسب برای مطالعه هر نوشته، و از طریق آن به برنامه‌ریزی‌های آموزشی و پژوهشی دقیق‌تر و پیش‌برد نظام‌مند مطالعات کمک کند.

در هر رشته و تخصص دانشگاهی بخشی از دانش تولیدشده در قالب کتاب منتشر می‌شود. کتاب‌ها هم در مقام منبع درسی و هم در جایگاه منبع پژوهش نقش مهمی در یادگیری و در جهت‌دهی به پژوهش‌ها ایفا می‌کنند. دانشجویان، استادان و متخصصان هر حوزه معمولاً بسته به تجربه و نیازشان به انواع گوناگون کتاب‌ها مراجعه می‌کنند. وجه اشتراک همه این کتاب‌ها تعلق داشتن آنها به حوزه دانشی معینی است، اما به لحاظ ساختار و محتوای اطلاعات، شیوه مواجهه با موضوع، عمق موضوع، سطح تحلیل، و مخاطب تفاوت‌های بسیاری میان آنها وجود دارد. آشنایی با انواع کتاب‌ها و توجه به تفاوت‌های میان آنها، به‌ویژه برای دانشجویانی که در زمان تحصیل خود برای نخستین بار با گستره وسیعی از منابع تخصصی روبرو می‌شوند، اهمیت دارد. همچنین می‌تواند برای استادانی که در کنار آموزش محتوای برخی از این کتاب‌ها، وظیفه معرفی منابع گوناگون و راهنمایی دانشجویان را بر عهده دارند مفید باشد. در این نوشته انواع کتاب‌های دانشگاهی در رشته معماری و معماری داخلی را بر اساس یکی از طبقه‌بندی‌های رایج میان ناشران دانشگاهی معرفی کرده‌ایم که معیارهای کلی آن سطح دانش عرضه‌شده در کتاب، مخاطب و شیوه بیان مطالب در آنهاست.

البته باید توجه کنیم که این طبقه‌بندی قاعده‌ای جامع و تخطی‌ناپذیر ندارد و در آن مرز میان انواع مختلف کتاب درهم‌تنیده و منعطف است؛ زیرا در عمل ترکیب‌های گوناگونی از ساختار، محتوا، و مخاطب در کتاب‌ها وجود دارد و نه یک وجه، که وجوه متفاوتی در هر کتاب برجسته می‌شود. پس ممکن است چند ناشر مختلف آثاری با ویژگی‌های مشابه را در دسته‌های کاملاً متفاوت طبقه‌بندی کنند یا آثار متفاوتی را در یک دسته قرار دهند. هدف این نوشته روشن کردن منطق طبقه‌بندی انواع کتاب و معرفی نام‌گذاری‌های رایج این طبقه‌بندی‌هاست، و برای این منظور وجه برجسته هر دسته را که به شکل بارزتری ظاهر می‌شود توضیح می‌دهیم. گرچه در واقع، تعداد آثاری که بتوان به قطعیت آنها را فقط در یک دسته قرار داد چندان زیاد نیست و آثاری که یک ناشر آنها را جزو نوع معینی از کتاب طبقه‌بندی کرده، عملاً ممکن است واجد ویژگی‌های انواع دیگر نیز باشند. در این نوشته نخست خصوصیات اصلی هر نوع از کتاب‌های دانشگاهی را توضیح می‌دهیم و سپس برای ملموس‌تر شدن بحث و اتصال آن به بدنه آثار کلیدی در حوزه معماری و معماری داخلی، نمونه‌هایی از آثار هر دسته را معرفی و بررسی می‌کنیم که مشخصه آن دسته در آنها بارزتر است. همچنین نه در معرفی انواع کتاب‌ها و نه در ذکر مثال‌ها ادعای جامعیت نداریم و صرفاً به نمونه‌های شناخته‌شده‌تر و انواعی از کتاب‌ها پرداخته‌ایم که آشنایی با آنها را ضروری‌تر تشخیص داده‌ایم.

کتاب‌های درسی^۱

از رایج‌ترین انواع کتاب‌های دانشگاهی کتاب درسی یا درسنامه است. قالب کلی این کتاب‌ها به کتاب‌های درسی مدارس بسیار نزدیک است و مانند آنها از مهم‌ترین ابزارهای آموزشی به‌شمار می‌روند، زیرا تعیین‌کننده محتوا و روش آموزش‌اند.^۲ در کتاب‌های درسی دانشگاهی مباحثی که در آموزش یک موضوع معین در یک رشته ضروری و پایه تشخیص داده شده، و نه همه مباحث مطرح در آن حوزه دانش، درس داده می‌شود و معمولاً هر مبحث یا فصل

با تعدادی تمرین درباره موضوعات طرح شده به پایان می‌رسد. نویسندگان این کتاب‌ها، افزون بر تخصص خود، با اصول آموزش و نظریه‌های یادگیری نیز آشنایی نسبی دارند. از این رو، در تدوین محتوای کتاب هم به اولویت‌ها و نیازهای علمی حوزه دانش خود توجه دارند و هم می‌کوشند موضوعات منتخب را با ساختاری منسجم و روشن عرضه کنند تا مطالب درسی با سرعت و منطق متناسب با سطح دانش مخاطب، که معمولاً دانشجوی کارشناسی است، به او منتقل شود. این ساختار به مخاطب کمک می‌کند نکاتی را بشناسد که برای تسلط به موضوع یا کسب مهارت به تأکید بیشتر نیاز دارد و همچنین بتواند میزان پیشرفت خود را در یادگیری تخمین بزند.

برخی نهادها و مؤسسات آموزشی با توجه به برنامه‌های کلان خود کتاب‌های درسی را تهیه و منتشر می‌کنند و سیاست‌ها و ضرورت‌های آموزشی آنها در تنظیم و تدوین محتوای این کتاب‌ها تعیین‌کننده است. برخی از این کتاب‌ها نیز برآمده از تجربه تدریس استادان دانشگاهی، دغدغه‌های آنها و مسائلی است که در دانشگاه با آن روبرو بوده‌اند و کوشیده‌اند راهکارهای پیشنهادی خود برای حل این مسائل را در قالب کتاب مدون کنند. بنابراین کتاب‌های درسی به لحاظ محتوایی سودمندند، اما در مراجعه به آنها باید به برنامه مدنظر نویسندگان و ناشرانشان نیز توجه داشت. چرا که عمق و دقت مطالب عرضه شده در این کتاب‌ها لزوماً با خواسته‌های همه مؤسسه‌های آموزشی یا استادان منطبق نیست. مقایسه کتاب‌های درسی تدوین شده در یک موضوع اثر مخاطب هدف و سیاست‌های آموزشی کلان ناشران را بر محتوای کتاب‌های درسی آشکار می‌کند. مثلاً در کتاب‌های انتشارات سمت و پیام‌نور، که به‌طور تخصصی به تهیه و انتشار کتاب‌های درسی دانشگاهی در ایران می‌پردازند، می‌توان این تفاوت‌ها را مشاهده کرد.^۲

نکته مهم دیگری که از اهداف ناشر یا نویسنده متأثر است و باید در بهره‌گیری از کتاب‌های درسی مدنظر قرار داد گزینشی بودن مباحث این کتاب‌هاست. در این کتاب‌ها تعریف‌های اصلی، موضوعات بنیادی و مباحثی از دانش که توافق عمومی بر سر آن وجود دارد به‌نحوی آموزش داده می‌شود که به‌سادگی بتوان آنها را فهمید. از این حیث کتاب‌های درسی برای تدریس در دوره کارشناسی بسیار مناسب‌اند و با تأمین محتوای آموزشی یک رشته، در تعیین و تثبیت استانداردهای آموزشی رایج نقش مهمی ایفا می‌کنند. اما گزینشی بودن مباحث این کتاب‌ها و تمرکزشان بر آموزش مجموعه معینی از مطالب یا مهارت‌های خاص، سبب می‌شود با اکتفا به آنها نتوان از همه موضوعات مطرح در یک حوزه دانش آگاه شد و به جوانب گوناگون آن احاطه پیدا کرد. معمولاً مسائل مناقشه‌برانگیز روز در این کتاب‌ها جایی ندارد و به حافظه‌محور بودن گرایش دارند؛ در نتیجه، استدلال‌ها و وجه عقلائی دانش در آنها کم‌رنگ است. همچنین این کتاب‌ها اغلب کل‌گرا نیستند و نقشه علم را نشان نمی‌دهند. پس ممکن است به دانشجویانی که برای نخستین بار با موضوع مواجه می‌شوند چنین القا کنند که پاسخ قطعی همه مسائل از پیش در آنها حاضر است. استادان دانشگاه معمولاً برای پرهیز از ایجاد چنین تصور خطایی این کتاب‌ها را فقط به‌منزله بخشی از برنامه درسی خود و در کنار منابع متنوع و گسترده‌تر تدریس یا معرفی می‌کنند. به دانشجویان نیز توصیه می‌کنند که در مطالعه این کتاب‌ها، آنها را در زمره منابع کمک‌آموزشی بدانند که شکل خاص طرح بحث و تمرین‌های آنها می‌تواند راهی برای تسلط بیشتر بر برخی از مباحث باشد.

از نمونه‌های خوب کتاب‌های درسی رشته معماری می‌توان به معماران چگونه می‌نویسند از تام اسپکتر و ربکا دمران اشاره کرد.^۳ اسپکتر و دمران این کتاب را نتیجه انجام یک طرح پژوهشی برای شناخت مشکلات نگارشی «دانشجویان معماری» دانسته‌اند. آنها کتاب را طوری تدوین کرده‌اند که در مقام مرجعی برای دانشجویان این رشته عمل کند و کوشیده‌اند از راه تطبیق مباحث و تمرین‌های کتاب با تکالیف دوره کارشناسی آن را با «برنامه درسی معمول» در دانشکده‌های معماری هماهنگ کنند.^۴ این موضوع در فصل‌بندی کتاب به خوبی آشکار است. کتاب مقدمه‌ای درباره چگونگی و چرایی نوشتن نزد معماران دارد و هشت فصل بعدی آن به انواع نوشته‌های معمارانه‌ای اختصاص یافته است که در دفترچه طراحی، گزارش کلاس‌های تاریخ معماری، شرح پروژه‌ها، یادداشت‌های آنلاین، طرح‌های پژوهشی، اسناد کاری، بیانیه‌ها و جستارها، و پایان‌نامه‌ها ظاهر می‌شود. نویسندگان در هر فصل نمونه‌هایی از این نوشته‌ها را بررسی و نکات مهم هر گونه را برجسته کرده‌اند و از طریق توصیه‌های درون متن و تمرین‌های انتهایی فصل کوشیده‌اند به دانشجویان برای کسب و تقویت مهارت‌های ضروری برای نوشتن هر یک از این متن‌های معمارانه کمک کنند.

مقدمه‌ای بر نظریه معماری نوشته کورایدن اسمیت نمونه دیگری از کتاب‌های درسی رشته معماری است.^۵

کتاب با پیشگفتاری برای مدرسان آغاز شده و اسمیت در آن، انگیزه نگارش کتاب را کاستی‌های برنامه درسی کارشناسی معماری دانسته است. او نظریه معماری را یکی از «حیاتی‌ترین بخش‌های برنامه آموزش معماری» خوانده^۶ و حاشیه‌ای انگاشتن آن را عامل اصلی نقصان در تفکر نقادانه و مهارت‌های اندیشیدن نزد دانشجویان معماری تشخیص داده که به نظر او سبب ناتوانی آنها از درک کلیت معماری و نادیده ماندن ارتباط میان درس‌های مختلف دوره کارشناسی شده است.^۸ این مسئله انگیزه او برای طراحی درسی با محوریت نظریه معماری بوده است؛ درسی که با سایر درس‌های دوره کارشناسی هماهنگ و با سطح دانش دانشجویان کارشناسی متناسب باشد. کتاب محصول این برنامه درسی است و اسمیت آن را تلاشی برای «بازگرداندن نظریه معماری به مرکز تجربه آموزش معماری» خوانده و بر محوریت «اهداف آموزشی» در آن تأکید کرده است.^۹

اسمیت سه مقوله ساخت، کارکرد و سایت را موضوعات محوری در طراحی معماری و آموزش آن دانسته و فصل‌های کتاب را حول آنها تنظیم کرده است.^{۱۰} هر فصل با چند پرسش آغاز می‌شود تا ذهن دانشجویان را با موضوع درگیر کند و مقدمه‌ای درباره موضوع فصل و سه متن گزیده درباره آن موضوع از معماران صاحب‌اندیشه دارد و اسمیت آنها را در ساختاری «دیالکتیکی» عرضه کرده است. متن نخست بر نهاد (تز) یا نخستین نظر مطرح شده درباره موضوع است. متن دوم برابر نهاد (آنتی‌تز) یا نظر مهمی در مخالفت با ایده نخست است و متن نهایی یا هم‌نهاد (سنتز) تلاشی برای آشتی دادن دو نظرگاه و رسیدن به نظریه‌ای جدید بر مبنای آنهاست. هر فصل با تعدادی پرسش و فهرستی از منابع مرتبط با موضوع به پایان می‌رسد که اسمیت آنها را برای تمرین ذهنی و مطالعات آتی دانشجویان پیش‌بینی کرده است.^{۱۱}

کتاب‌های درآمدگونه^{۱۲}

از جمله کتاب‌هایی که به دانشجویان کارشناسی کمک می‌کند تا عرصه کلی حوزه تخصص خود را بشناسند و نقشه‌ای نسبتاً جامع از دانش در آن حوزه به دست آورند کتاب‌های درآمدگونه است. عنوان این کتاب‌ها معمولاً با «مقدمه‌ای بر...» یا «درآمدی بر...» آغاز می‌شود. این کتاب‌ها را کسانی می‌نویسند که به حوزه‌ای از دانش یا محثی در آن حوزه کاملاً تسلط دارند و و زیر و بم آن را به خوبی می‌شناسند؛ بنابراین می‌توانند تصویر جامعی از آن به دست دهند، مهم‌ترین جریان‌ات، موضوعات کلیدی، نظریه‌ها و نظریه‌پردازان اصلی را معرفی کنند، نسبت میان آرا و موافقت‌ها و مخالفت‌ها درباره مسائل بنیادی و سیر تحول موضوع را به زبان ساده توضیح دهند. سادگی در عین جامعیت کتاب‌های درآمدگونه را مناسب مخاطبان تازه‌کار و خواندگانی می‌کند که برای نخستین بار قصد دارند با موضوعی آشنا شوند. سادگی این کتاب‌ها به هیچ وجه به معنای سطحی، کم‌دقت یا نادرست بودن محتوای آنها نیست. کتاب‌های درآمدگونه در عین سادگی، کاملاً دقیق و عمیق‌اند، اما مخاطب را درگیر پیچیدگی‌ها و آخرین چالش‌ها و مناقشات نظری حوزه نمی‌کنند. از این حیث، کتاب‌های درآمدگونه به مدخل‌های دانشنامه شباهت دارند. در مقام تشبیه، نویسندگان این کتاب‌ها تصویری جامع از اقیانوس دانش ترسیم می‌کنند، اما بخشی از آن که ته‌نشین شده و آرام گرفته و تکلیفش معلوم است. آنها به جریان‌های متلاطم و طوفانی سطح اقیانوس که در همان لحظه در حال وقوع است کاری ندارند. زیرا مخاطب آنها تازه‌کاری است که هنوز برای وارد شدن در آن مناظرات آماده نیست و پیش از ورود به مباحث روزآمدی که متخصصان کارکشته حوزه را درگیر کرده، نیاز به دانش زمینه‌ای دارد.

چنانکه گفتیم این کتاب‌ها نیز، مانند کتاب‌های درسی، مناسب دوره کارشناسی‌اند و معمولاً استادان در سال‌های نخست و در درس‌هایی که مبحثی را برای اولین بار به دانشجو عرضه می‌کنند از چنین منابعی بهره می‌گیرند. در این نوع کتاب‌ها عرضه جزئیات مطلوب و مد نظر نیست و طرح مباحث اغلب در حد معرفی موضوعات اصلی و آشنایی با ساختار کلی حوزه است. این ساختار کلی به شکل یک‌دست عرضه می‌شود، یعنی نویسنده از دادن وزن بیشتر به برخی موضوعات و نظریه‌ها و نادیده گرفتن بقیه آنها بر مبنای داوری شخصی خود پرهیز می‌کند. هم‌وزنی سطح اطلاعات در این کتاب‌ها به مخاطبان ناآشنا با حوزه، به‌ویژه دانشجویان کارشناسی، کمک می‌کند گستردگی مباحث مطرح در حوزه را درک کنند و به آشنایی صرف با چند نظریه یا موضوع قانع نشوند. همچنین بتوانند با فهم نقشه کلی بحث، موضوع مورد علاقه برای پیگیری پیدا کنند، نسبت موضوع متخشان را با سایر موضوعات حوزه بدانند و پس از آن بتوانند جدیدترین نظرها را در منابع دیگر، از جمله مقالات و پایان‌نامه‌ها دنبال کنند.

کتاب‌های درآمدگونه افزون بر دانشجویان سال‌های نخست دوره کارشناسی، برای پژوهشگران حوزه‌های میان‌رشته‌ای نیز مفید است. معمولاً این پژوهشگران در بدو ورود به حوزه ثانوی، به‌اندازه حوزه اصلی پژوهشان در آن دانش و تسلط ندارند و در عین حال لازم است به‌سرعت فهم جامع و البته با عمق کم به دست آورند. از خطاهای رایج در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در معماری آن است که پژوهشگران، بدون توجه به مختصات کلی حوزه تازه، زمان زیادی را صرف تلاش برای تسلط یافتن بر آن حوزه می‌کنند. این رویکرد افزون بر آنکه سبب می‌شود نتوانند پژوهش را در زمان مقرر به انجام برسانند، احتمال خطا در تفسیرها و استدلال‌ها و سستی نظر در پژوهش را افزایش می‌دهد. بهره‌گیری از کتاب‌های درآمدگونه برای پرهیز از این خطاها بسیار مفید است. پژوهشگران در چنین موقعیتی می‌توانند در ابتدا از طریق کتاب‌های درآمدگونه با گستره آشنا شوند و پس از آن با کمک مشاوران متخصص در حوزه تازه، به‌سراغ منابع و متن‌هایی بروند که دانش مورد نیازشان در حوزه ثانوی را در اختیارشان قرار می‌دهد.

حوزه‌های میان‌رشته‌ای که معماران در آنها پژوهش می‌کنند بسیار متنوع است و پرداختن به نمونه‌های متعدد از کتاب‌های درآمدگونه در این حوزه‌ها از مقیاس این نوشته فراتر است؛ اما در خود رشته معماری نمونه‌های گوناگونی از این نوع کتاب‌ها وجود دارد که دامنه گسترده‌ای از موضوعات نظری و دانش کاربردی را در این حوزه پوشش می‌دهد. آشنایی با کتاب‌های درآمدگونه معماری که برای معرفی مباحث کلیدی اما وسیع در این حوزه نوشته شده‌اند، می‌تواند به‌ویژه برای دانشجویان معماری مفید باشد.

بسیاری از آثار فرانسیس دی. کی. چینگ، از جمله معماری؛ فرم، فضا و نظم،^{۱۳} درآمدی بر معماری^{۱۴} و طراحی داخلی مصوره^{۱۵} از جمله کتاب‌های درآمدگونه در معماری است. در ساختار کتاب‌های چینگ سادگی در عین جامعیت به‌خوبی پیداست. مثلاً طراحی داخلی مصور شامل این مباحث کلیدی است: فضای داخلی؛ طراحی داخلی؛ واژگان طراحی؛ عناصر داخلی ساختمان؛ سیستم‌های محیطی داخلی؛ نورپردازی و تنظیم صدا؛ مصالح نازک‌کاری؛ مبلمان. چینگ در مقدمه، هدف و مخاطب و سطح بحث خود را به روشنی تعیین کرده است. او هدف این کتاب پایه^{۱۶} را «آشنا کردن دانشجویان طراحی داخلی با عناصر بنیادین شکل‌دهنده به فضای داخلی» دانسته است. به‌طوری که «با برجسته کردن ویژگی‌های هر عنصر، برای انتخاب و آرایش آنها الگوهای طراحی فراهم شود و با شناخت اصول اولیه طراحی و چگونگی اثرگذاری روابط طراحی بر کیفیت‌های کارکردی، ساختاری، و زیباشناختی فضاهای داخلی تأکید شود.»^{۱۷} این ساختار و مقدمه به‌روشنی نشان می‌دهد که اولویت اصلی نویسنده، ساده کردن فهم یک حوزه گسترده، بدون حذف مباحث کلیدی آن بوده است.

چینگ معماری؛ فرم، فضا و نظم را نیز برای دانشجویان معماری نوشته است و در آن نه بر یک حوزه، که بر یکی از موضوعات بنیادی دانش معماری تمرکز کرده است. از نظر او فرم و فضا از مهم‌ترین ابزارهای طراحی معماری است و بر این اساس کوشیده تا در قالب یک اثر جامع چگونگی شکل‌گیری معماری و محیط مصنوع را در نتیجه برهم‌کنش فرم و فضا و سازمان‌دهی‌های پیچیده حاصل از آن نشان دهد.^{۱۸} او پس از معرفی عناصر پایه، فرم، و فضا، آنها را در سطوح پیچیده‌تر سازمان‌دهی‌ها، دسترسی‌ها، تناسبات و مقیاس و اصول طراحی بررسی کرده است. بخش اعظم مباحث مطرح‌شده، چنانکه مشخصه آثار چینگ است، مبتنی بر مثال‌های ترسیمی متعدد از بناهای گوناگون و همراه با توضیح مختصری درباره نکته مدنظر نویسنده است. مسئله چینگ در این کتاب، نقش فرم و فضا در طراحی معماری است و بناها را به‌مثابه شاهدی برای توضیح وجوه و جوانب گوناگون این مسئله بنیادی به خدمت گرفته است. او در عین حال که از زوایای گوناگون به موضوع پرداخته، هرگز از مرزهای بحث فرم و فضا فراتر نرفته است. در نتیجه دانشجوی تازه‌کار با مطالعه این کتاب می‌تواند تعداد بسیار زیادی از آثار معماری را بشناسد، با الفبای «زبان معمارانه» آشنا شود، و به گستره وسیعی از مباحث پایه تسلط پیدا کند، بی‌آنکه درگیر طبقه‌بندی‌های تاریخی، جغرافیایی و سبکی یا مباحث پیچیده زیبایی‌شناختی، فنی و مانند آنها شود. چینگ همچنین پیوسته‌های انتهای کتاب، شامل واژه‌نامه اصطلاحات معمارانه، نمایه معماران و بناهای بررسی‌شده در متن و موضوعات تخصصی طرح‌شده در آن را با هدف سامان دادن هرچه بیشتر این مباحث در ذهن دانشجو تنظیم کرده است. این ویژگی‌ها سبب شده است که معماری؛ فرم، فضا و نظم با وجود گذشت چند دهه از نخستین انتشارش، همچنان در زمره منابع اصلی برنامه درسی سال‌های نخست دوره کارشناسی معماری در بسیاری از دانشکده‌های تراز اول جهان باشد. گاهی مباحث نظری پیچیده‌تری موضوع نگارش کتاب‌های درآمدگونه قرار می‌گیرد. مثلاً زیبایی‌شناسی در

معماری نوشته یورگ گروتز را نیز می‌توان در زمره کتاب‌های درآمدگونه معماری دانست. گروتز در مقدمه کتاب ایجاد نظریه‌ای کامل و جامع درباره زیبایی‌شناسی در معماری را ناممکن خوانده و این هدف را که مبتنی بر چنین نظریه‌ای نسخه‌ای تجویز کند رد کرده است.^{۱۹} او همچنین بر لزوم «ساده‌سازی مسائل» برای شاخص کردن برخی مسائل مهم در این کتاب تأکید و از این رو فصل‌های کتاب را بر مبنای مباحث اصلی تنظیم کرده است: مبانی ادراک؛ فرهنگ و سبک؛ زیبایی‌شناسی و زیبایی؛ محیط و مکان؛ فضا؛ فرم؛ هماهنگی؛ زمان و مسیر؛ نور و رنگ؛ نشانه‌ها؛ جزء و کل. برای گروتز مخاطبان این کتاب فقط متخصصان، یا همان معماران نیستند، بلکه کتاب را طوری تدوین کرده است که فارغ از تحصیلات یا سطح تخصص، برای همه علاقه‌مندان به بیان و طراحی محیط مصنوع مناسب باشد.^{۲۰} گروتز با توجه به سطح دانش مخاطبی که در نظر گرفته، از ورود به مباحث فلسفی و نظری اجتناب کرده و زیبایی‌شناسی را از آن حیث توضیح داده که با معماری در ارتباط است. در نتیجه مخاطب می‌تواند بدون درگیر شدن با پیچیدگی‌های موضوع تصویری اولیه از چگونگی ظاهر شدن این مباحث در معماری پیدا کند. او در عین حال، برای پیگیری مباحث در سطحی عمیق‌تر در هر مبحث منابع مرتبط را معرفی کرده است.

نمونه دیگری از کتاب‌های درآمدگونه درباره مسائل نظری معماری فهم معماری؛ مقدمه‌ای بر معماری و تاریخ معماری نوشته هیزل کانوی و روئن رانیش است.^{۲۱} از ویژگی‌های بارز این کتاب در مقام یک اثر درآمدگونه، جامعیت در عین سادگی و روشن بودن محتوا و ساختار آن است. نویسندگان در مقدمه بر «رویکرد کل‌نگر و نقادانه» کتاب تأکید کرده‌اند^{۲۲} و هدف از نگارش آن را ترسیم تصویری جامع از معماری و تاریخ آن دانسته‌اند که بتواند از راه پرداختن به برخی پیچیدگی‌های موضوع، به «دانشجویان معماری و مردم عادی» کمک کند فهمی از تجربه خود از معماری و محیط مصنوع به دست آورند. موضوعاتی که آنها برای ترسیم این تصویر جامع لازم دیده‌اند شامل تفاوت معماری و ساختمان؛ تاریخ معماری؛ فضا و کارکرد؛ نقشه و ماکت؛ نما؛ سبک و دوره؛ سایت و مکان؛ و منابع مطالعه معماری است. آنها برقراری تعادل میان پیچیدگی‌های درونی این موضوعات با سطحی از سادگی که لازمه کتاب درآمدگونه است را از راه توجه به زبان معمارانه ممکن دانسته‌اند و از این رو، معنا و کاربرد دقیق اصطلاحات تخصصی متن را به مخاطب تازه‌کار توضیح داده‌اند^{۲۳} و در انتهای کتاب هم برای آشنایی بیشتر مخاطب با این اصطلاحات واژه‌نامه‌ای تنظیم کرده‌اند.

کتاب‌های تخصصی مرجع^{۲۴}

طبیعتاً در هر حوزه دانش و هر رشته دانشگاهی بیش از هر چیز با کتاب‌های تخصصی سروکار داریم. پژوهشگران بسیاری به مطالعه موضوعات متنوع و گوناگون مشغول‌اند و نتایج مطالعاتشان را در قالب مقاله و کتاب و انواع نوشته‌های دیگر منتشر می‌کنند. کتاب‌هایی که به این ترتیب منتشر می‌شود بر مسائل معینی در حوزه تخصص نویسندگانشان متمرکز است و از موضع و دیدگاه و شیوه مواجهه آنها با موضوع اثر می‌پذیرد. این امر سبب می‌شود که در هر حوزه افزون بر کتاب‌های تخصصی با موضوعات متنوع، تعداد زیادی از آثار نیز درباره موضوعات یکسان و مسائل مشابه وجود داشته باشد که رویکرد، کیفیت و عمق متفاوتی دارند.

پس بخش عمده‌ای از دانش تخصصی هر حوزه در کتاب‌های تخصصی آن حوزه گرد آمده است. اما آشنایی با همه این آثار نه ممکن است و نه لزومی دارد، زیرا کیفیت و اهمیت آنها در یک سطح نیست. معمولاً هر حوزه دانش یا رشته چند «کتاب مقدس» دارد که ساختار و مسائل اصلی رشته را به وجود آورده‌اند و به جریان‌های آن شکل داده‌اند. اعتبار این آثار سبب می‌شود پژوهشگرانی با مسائل مشابه یا نزدیک حتماً به آنها مراجعه کنند، از نتایج و دستاوردهای آنها در مطالعاتشان بهره بگیرند و حتی آنها را مبنای ارزیابی آثار تازه قرار دهند. بنابراین شناخت کتاب‌های تخصصی مرجع برای دانشجویان و پژوهشگران هر رشته‌ای اهمیت دارد. در کنار این آثار شناخته‌شده، مخاطبان این حوزه بسته به علاقه یا حیطه پژوهش خود به انبوه دیگر کتاب‌های تخصصی نیز مراجعه می‌کنند. معمولاً دانشجویان با تعدادی از این کتاب‌ها به‌عنوان منبع درسی در دانشگاه آشنا می‌شوند. البته کتاب‌های تخصصی در میان منابع سال‌های نخست دوره کارشناسی چندان جایی ندارد، زیرا پیش‌نیاز مطالعه این کتاب‌ها داشتن دانش زمینه‌ای و آشنایی اولیه با مباحث بنیادی رشته است و در نتیجه مطالعه کتاب‌های تخصصی مرجع اغلب بخشی از برنامه درسی سال‌های بالاتر دوره کارشناسی و دوره‌های تحصیلات تکمیلی است.

برخلاف کتاب‌های درآمدگونه که یک‌دست‌اند و همهٔ مباحث و نظریه‌های کلیدی حوزه را پوشش می‌دهند، کتاب‌های تخصصی بر مبنای دیدگاه یا دیدگاه‌های محوری نویسندگانشان شکل می‌گیرند و، حتی اگر آن را به‌تصریح بیان نکنند، همهٔ متن عملاً تفصیل و شرح و استدلال نویسنده برای اثبات آن دیدگاه است. در مقایسه با انواع دیگر کتاب‌هایی که معرفی کردیم، دامنهٔ موضوعی کتاب‌های تخصصی غالباً محدود و متمرکز بر یک یا چند بحث یا مسئلهٔ خاص است.^{۲۵} و نویسنده با عمق بسیار بیشتری به وجوه مختلف مسئله‌اش می‌پردازد. این ویژگی‌ها سبب می‌شود متن کتاب‌های تخصصی پیچیده و مملو از جزئیات، شواهد و مثال‌هایی باشد که به پیشبرد بحث، پشتیبانی از ادعای نویسنده و روشن کردن وجوه مختلف مسئله کمک می‌کند. همچنین این کتاب‌ها حاوی اصطلاحات تخصصی و اطلاعات فنی بسیاری است و حتی ممکن است چندزبانه باشد. پس برای به‌دست آوردن فهم درستی نسبت به دیدگاه نویسنده و محتوای کتاب در بیشتر مواقع بهتر است کتاب تخصصی را خط‌به‌خط بخوانیم و در لایه‌های مختلف معنایی‌اش تأمل کنیم.

انتخاب و مطالعهٔ کتاب‌های تخصصی، به‌ویژه در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، پیچیدگی‌های بسیار دارد. زیرا گاهی در این پژوهش‌ها ترتیب مراجعه به آثار و شیوهٔ بهره‌گیری از آنها اهمیت پیدا می‌کند. بهره‌گیری از منابع تخصصی دست‌اول از ضرورت‌های هر پژوهشی است، اما مراجعه به این منابع دقت‌هایی لازم دارد. مثلاً دانشجویی که قصد دارد با نگاهی پدیدارشناختی دربارهٔ موضوعی در معماری پژوهش کند، مخاطب عام پدیدارشناسی محسوب می‌شود و ممکن است نتواند از ابتدا با آثار تخصصی هایدگر و هوسرل و مرلوپونتی آغاز کند. اما مراجعه به منابع درآمدگونه دربارهٔ پدیدارشناسی در ابتدای پژوهش هم تصویر روشنی از این مباحث در ذهن او ایجاد می‌کند و هم کمک می‌کند تا منظرهای مختلف پدیدارشناسی را در نسبت با هم بشناسد و توان انتخاب منظر مناسب را به‌دست آورد. پس از این مرحله هم خوب است به کتاب‌های راهنما و گزیده‌ها مراجعه کند و سپس با مشورت با مشاوران متخصص پدیدارشناسی، و البته متناسب با اقتضائات پژوهشی مقطع تحصیلی خود، مطالعهٔ کتاب‌های تخصصی این حوزه را آغاز کند. البته توصیه به بهره‌گیری از درآمدها یا گزیده‌ها در مراحل آغاز تحقیق به‌معنی مجاز بودن اکتفا به آنها یا لزوم به تأخیر انداختن مواجهه با متن‌های تخصصی نیست. دانشجوی یا پژوهشگر می‌تواند به‌اقتضای پرسش‌هایی که در ذهن دارد یا برنامهٔ مطالعاتش در هر زمانی به این متن‌ها مراجعه کند. همچنین ضروری است به‌هنگام طرح بحث و استدلال، مبنا را آراء صاحب‌نظران قرار دهد و خود مستقیماً با آنها وارد گفتگو شود، نه اینکه توضیحات ساده‌شدهٔ دیگران دربارهٔ آنها را بازگو کند و این کار جز با مطالعهٔ کتاب‌های تخصصی موضوع پژوهش ممکن نمی‌شود.

در کتاب‌های تخصصی معماری و معماری داخلی تنوع موضوعی و تفاوت کیفی زیاد است و در نتیجه انتخاب آنها برای مطالعه یا پژوهش به مسائل گوناگونی بستگی دارد. در دانشگاه، مقطع تحصیلی، موضوع درس و رویکرد مدرسان به آن موضوع، و نزد متخصصان مسئلهٔ کار یا پژوهش در دست انجام تا حد زیادی تعیین‌کنندهٔ معیارهای انتخاب کتاب‌های تخصصی است. بدیهی است که معرفی همهٔ حوزه‌های موضوعی در معماری و معماری داخلی در محدودهٔ این نوشته نمی‌گنجد، اما برای ملموس شدن بحث از برخی از موضوعات و آثار شاخص این رشته‌ها مثال می‌زنیم.

بسیاری از کتاب‌های معماری که مدرسان آنها را جزو منابع درسی دورهٔ کارشناسی به دانشجویان پیشنهاد می‌کنند در شمار آثار تخصصی‌اند. مثلاً در تاریخ معماری ایران می‌توانیم به آثاری مانند سبک‌شناسی معماری ایرانی از محمدکریم پیرنیا، مجموعهٔ گنجنامه: فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران به کوشش کامبیز حاجی قاسمی، یا معماری ایران پیروزی شکل و رنگ اثر آرتر آپم پوپ اشاره کنیم. همچنین نمونه‌هایی از کتاب‌های تخصصی شناخته‌شده در مباحث معطوف به انرژی شامل معماری، اقلیم و معماری مرتضی کسمایی، خورشید، باد و نور: طراحی اقلیمی اثر مارک دیکی و جی زی براون^{۲۶} و گرمایش، سرمایش، روشنایی: رویکردهای طراحی برای معماران نوشتهٔ نربرت لکنر^{۲۷} است. این مثال‌ها نشان می‌دهد که نویسندگان مختلف ممکن است دربارهٔ موضوعات مشابه کتاب‌هایی را با رویکردها و محدوده‌های متفاوت تألیف کنند.

در معماری داخلی نیز، موضوع کتاب‌های تخصصی بسیار متنوع است. مثلاً برخی کتاب‌های تخصصی دربارهٔ مبانی نظری این رشته است و کتاب‌هایی مشخصاً بر اصول طراحی داخلی و عناصر آن مانند نور، رنگ، یا مصالح متمرکز است. کتاب‌هایی به فرایند طراحی اختصاص دارد و آثاری نیز مباحث تاریخی در معماری داخلی را پوشش داده‌اند. همچنین با توجه به ویژگی‌های خاص معماری داخلی، با انبوهی از کتاب‌های تخصصی مواجهیم که در

آنها یک طرح شاخص، یا دستاوردهای حرفه‌ای یک معمار یا طراح^{۲۸} را شرح داده‌اند، و یا نمونه‌هایی از گونه‌بنای معینی^{۲۹} را معرفی، تحلیل، یا نقد کرده‌اند. در برخی کتاب‌ها به همه یا تعدادی از این موضوعات در کنار هم پرداخته‌اند و افزون بر آنها، آثار بسیاری نیز با موضوعات دیگر وجود دارد. تفکیک موضوعی پیشنهادی در اینجا صرفاً بیان چند نمونه و به قصد نشان دادن تنوع موضوعات در این حوزه است و به هیچ وجه ادعای قطعی یا جامع بودن آن را نداریم.

از نمونه‌های کتاب‌های تخصصی که در آن به مبانی نظری معماری داخلی پرداخته‌اند بازاندیشی در طراحی و فضاهای داخلی؛ انسان در محیط مصنوع از ششی کان است.^{۳۰} کان از منظری فلسفی به مسائل بنیادی معماری داخلی نگریسته است. او در مقدمه کتاب بر این نکته تأکید کرده که برای مواجهه عمیق با معماری داخلی باید از سطح مسائل جاری حرفه فراتر رفت و به فهمی انتزاعی از معماری داخلی نزدیک شد که در آن امکان شناخت کیفیات شکل دهنده به فضا در نسبت با طبیعت انسانی وجود دارد.^{۳۱} از نظر او این شناخت از راه تأمل در چگونگی به وجود آمدن معماری داخلی و پرسش از چرایی فهم امروزی از این رشته ممکن می‌شود. این رویکرد همچنین کمک می‌کند تا با بهره‌گیری از زبان طراحی متناسب با رفتارهای انسانی، رابطه میان محیط مصنوع و ساکنان آن تعمیق شود.^{۳۲} او این مباحث نظری را به تفصیل در فصل‌هایی با عنوان خاستگاه معماری داخلی و سرپناه، مسئله وجود و نیازهای انسانی متناسب با آن، وجوه گوناگون فضای درون، سرشت طراحی، و نسبت درون و بیرون طرح کرده است.

جان کرتیچ و گرت ایکن نیز در کتابشان معماری داخلی^{۳۳} وجه دیگری از مباحث نظری این حوزه را دنبال کرده‌اند. آنها جدایی میان معماری، طراحی داخلی، و هنرهای زیبا را امری تصنعی و نتیجه نگاه مدرن دانسته‌اند که با سد کردن راه ایجاد فضاهای واقعاً انسانی، ارتباط میان کارکرد فضای داخلی و فرم بیرونی بنا را با مشکلات جدی مواجه کرده است. چاره کار از نظر آنها فهم موضوع به مثابه «معماری داخلی»، و نه طراحی داخلی است. پس از این منظر به بررسی نمونه‌هایی از آثار تاریخی و مدرن پرداخته‌اند و کوشیده‌اند از راه مطالعه اندیشه‌های به وجود آورنده فضا و فرم مادی، دلایل پیدایی طرح‌ها و تصمیمات منجر به ساخته شدن آنها را روشن کنند.^{۳۴} کرتیچ و ایکن مطالعات خود را در قالب مباحثی درباره فلسفه طراحی، اصول خلاقیت، جهت‌یابی در فضا، فضا-زمان، نقش نور در تعریف فضا، خصلت احساسی رنگ، آسایش مبلمان، حفاظت از گذشته، و سبک به منزله بیان فرهنگی تنظیم کرده‌اند. همچنین می‌توانیم به فلسفه طراحی داخلی اثر استنلی ابرکرومبی^{۳۵} و رویکردهای فرهنگی، نظری و نوآورانه به طراحی داخلی معاصر از لوچیانو کرسپی^{۳۶} اشاره کنیم که در آنها هم به وجوه نظری و فلسفی معماری داخلی پرداخته‌اند.

موضوع تعداد زیادی از کتاب‌های تخصصی معماری داخلی فرایند طراحی و عناصر دخیل در آن است. برخی از این کتاب‌ها کلیات موضوع را پوشش می‌دهند و نویسندگان کوشیده‌اند بر مبنای مفروضاتشان درباره اصول و ارکان طراحی داخلی، تصویری کلی از موضوع به دست دهند؛ مثلاً کلایو ادواردز در درآمدی انتقادی بر طراحی داخلی^{۳۷} درباره شکل‌گیری فضای داخلی، تاریخ و ساختار حرفه، فرایند طراحی، فرایند طراحی داخلی، فضا، نظام‌های رنگ، نور، نیازهای انسانی، تزئینات، پایداری، عناصر و مصالح و تجهیزات داخلی نوشته است. جان کلز و نیومی هاوس نیز در بنیادهای معماری داخلی^{۳۸} به فرم و فضا، سایت و کارکرد، بافت و مصالح، نور و حس فضا، و ارائه و بازنمایی طرح پرداخته‌اند. برخی از نویسندگان نیز دامنه موضوع خود را به یکی از ارکان طراحی داخلی محدود کرده‌اند. مثلاً چنانکه از عنوان آثاری مانند رنگ در طراحی داخلی اثر جان پایل^{۳۹} و مبانی معماری داخلی: اشیاء و عناصر اثر گریم بروکر و سلی استون^{۴۰} پیداست در آنها به تفصیل به یک عنصر کلیدی در طراحی داخلی پرداخته‌اند. تاریخ معماری داخلی موضوع مطالعه دانشوران بسیاری در این حوزه بوده است. یکی از آثار جامع درباره این موضوع تاریخ طراحی داخلی نوشته جان پایل و جودیت گورا است.^{۴۱} پایل و گورا با ساختاری سبکی و دوره‌ای به بررسی ویژگی‌های فضای داخلی در نسبت با معماری و با محوریت تمدن غربی و خاستگاه‌های آن در دوره‌های مختلف پرداخته‌اند.^{۴۲} نمونه‌هایی که آنها بررسی کرده‌اند یا وجه زیبایی‌شناختی ممتازی دارد و یا جزو آثار شاخص و شناخته شده تاریخ معماری غرب محسوب می‌شود. هدف کتاب به دست دادن شناختی عمومی از جریان‌های تاریخی معماری داخلی در قالب سبک‌ها، و آشنایی با آثار و هنرمندانی است که در شکل دادن به اثرگذارترین رویکردهای طراحی داخلی سهیم بوده‌اند.^{۴۳}

جینی آیرلند نیز در کتاب دیگری با عنوان مشابه *تاریخ طراحی داخلی*^{۴۴} به تاریخ تحولات این حوزه و عوامل مؤثر بر آن پرداخته است.^{۴۵} برخلاف پایل که در صدد عرضه گزارشی جامع بر مبنای روایت‌های مرسوم تاریخ معماری است، آیرلند این تحولات را بر محور پیدایی و تغییر در فناوری‌های پایه ساخت که قدمتی چندصد ساله دارد توضیح داده و فناوری‌ها و اثرشان بر طراحی داخلی را در دوره‌ها و مناطق جغرافیایی گوناگون در سیری تاریخی معرفی کرده است.^{۴۶} با این توجه که در هر فرهنگ یا دوره تاریخی عناصر طراحی را متفاوت تفسیر می‌کنند و از این رو، انتخاب‌های طراحی می‌تواند نکات بسیاری را درباره مردم مناطق و دوره‌های مختلف روشن کند.^{۴۷} او، از قدیمی‌ترین دوره‌های تاریخی تا زمان معاصر، نمونه‌هایی از آثار شاخص معماری را بررسی کرده و نقش عناصر، ترتیبات، و مبلمان را در فضای داخلی آنها شرح داده است.

گزیده یا گلچین مقالات^{۴۸}

معمولاً در هر حوزه موضوعات گوناگونی وجود دارد که جمعی از صاحب‌نظران به آن پرداخته‌اند. اما هر یک درباره آن موضوع نظرها و مواضع متفاوتی دارند، از وجوه گوناگونی به آن توجه می‌کنند، و بر مسائل متفاوتی متمرکزند؛ در مجموع همه این آراء پیرامون آن موضوع گرد می‌آیند و مجموعه‌ای از نوشته‌های کلیدی را پدید می‌آورند که به لحاظ محتوایی با هم در ارتباطند و بخش مهمی از بدنه دانش در آن حوزه به‌شمار می‌روند. گاهی نیز صاحب‌نظران حوزه‌های متفاوتی به یک موضوع معین می‌پردازند. آشنایی با این مسائل و رویکردهای متفاوت در کنار هم می‌تواند برای دانشجو یا پژوهشگری که قصد مطالعه عمیق‌تر آن موضوع را دارد مفید باشد. اما یافتن و در کنار هم دیدن نوشته‌های متعلق به نویسندگان مختلف کار چندان ساده‌ای نیست. بسیاری از صاحب‌نظران آثار متعددی در قالب کتاب و مقاله و جستار دارند و در آنها به انواع مسائل متفاوت پرداخته‌اند. آشنایی با این صاحب‌نظران، آثار آنها و شناسایی بخشی از نوشته‌ها که درباره موضوع مدنظر است نیاز به تجربه و دانش کافی دارد و معمولاً بسیار زمان‌بر است.

گزیده یا گلچین مقالات، مجموعه‌ای از نوشته‌های نویسندگان مختلف درباره یک موضوع است که در یک مجلد گرد آمده است. این نوع کتاب محصول دانش و تجربه کسی است که به موضوع احاطه دارد و صاحب‌نظران و متن‌های کلیدی مربوط به آن موضوع را به خوبی می‌شناسد. چنین شخصی، با توجه به موضعی که درباره یک مسئله دارد، مجموعه‌ای از نوشته‌ها را در ارتباط با آن مسئله روشن‌گر تشخیص می‌دهد و با کنار هم قرار دادن آنها امکان مقایسه آراء و مواضع اصلی را فراهم می‌آورد. او، در مقام ویراستار مجموعه، متن‌های مهم و مرتبط را شناسایی می‌کند، و همه یا بخشی از مقالات یا فصل‌های کتاب‌های مختلف را برمی‌گزیند و با ترتیب مشخصی در کنار هم می‌آورد. معمولاً در مقدمه یا مقاله آغازین کتاب، علت انتخاب این نوشته‌ها و منطق کنار هم آمدن آنها را شرح می‌دهد، یا از موضع خودش نقد مختصری بر آنها می‌نویسد، یا از مقایسه آنها با یکدیگر نتیجه‌ای می‌گیرد. این مقالات را در اصل برای قرار گرفتن در کنار هم نوشته‌اند و ویراستار آنها را به جهت شباهت و ربط موضوعی‌شان در کنار هم قرار داده است.^{۴۹}

نمونه‌های متنوعی از این نوع کتاب در رشته معماری وجود دارد؛ مثلاً *بازاندیشی معماری: گزیده مقالات درباره نظریه فرهنگی*^{۵۰} که کتابی در حوزه نظریه معماری و محصول برنامه درسی دوره کارشناسی ارشد «معماری و نظریه انتقادی» در دانشگاه ناتینگهام است. مقالات کتاب دیدگاه‌های مهمی درباره معماری معاصر را در بر دارند و در کنار هم بدنه‌ای را پدید آورده‌اند که به گفته نیل لیچ، ویراستار مجموعه، «با ترسیم چشم‌انداز فرهنگی وسیع‌تری، به بازاندیشی در بسیاری از باورهای پذیرفته‌شده در نظریه معماری کمک می‌کند.»^{۵۱} نویسندگان مقالات از نظریه‌پردازان فرهنگی و فیلسوفان شاخص سده بیستم‌اند که از میان آنها می‌توان به تئودور آدورنو، گئورگ زیمل، مارتین هایدگر، گستون باشلار، رولان بارت، یورگن هابرماس، ژیل دلوز، ژاک دریدا، میشل فوکو اشاره کرد. بدنه اصلی آثار این اندیشمندان به حوزه‌هایی بیرون از معماری تعلق دارد، اما آنها در راستای دغدغه‌های خود، درباره معماری و محیط مصنوع نیز نوشته‌اند. لیچ این نوشته‌ها را شناسایی، گردآوری و بر اساس رویکردها و مضمون‌های رایج در معماری در فصل‌هایی با عنوان مدرنیسم، پدیدارشناسی، ساختارگرایی، پست‌مدرنیسم و پسا‌ساختارگرایی طبقه‌بندی کرده است. او همچنین در مقدمه هر مقاله خط فکری نویسنده و نسبت نوشته او را با مضمون فصل توضیح داده است.

بازاندیشی در فناوری: گزیده مقالات درباره نظریه معماری^{۵۲} نیز اثر دیگری از این نوع است. ناشر این مجموعه را مرجعی ضروری برای دانشجویان معماری، طراحی، و محیط مصنوع معرفی کرده است که حاوی متن‌های کلیدی منتشرشده درباره معماری و فناوری، از اوایل سده بیستم تا دوران اخیر، است. این متن‌ها شامل وقایع‌نگاری‌ها، بیانیه‌ها، تأملات و نظریه‌های بسیاری از معماران و اندیشمندان بنام است که به ترتیب زمانی نخستین انتشارشان در کتاب آمده است؛ از جمله مقالاتی از فرانک لوید رایت، آنتونیو سانتا الیا و لوکوربوزیه در آغاز کتاب و مقالاتی از رم کولهااس و جوزف رایکورت در انتهای آن. ویلیام برهم و جانانان هیل، ویراستاران مجموعه، در مقدمه‌ای کوتاه بر هر مقاله جایگاه آن را در نسبت با تصویر کلی کتاب و با مضامین مرتبط مطرح‌شده در مقالات دیگر شرح داده‌اند. به این ترتیب امکان مقایسه نوشته‌ها را با توجه به سیاق پدید آمدنشان فراهم و سابقه توجه به موضوع را روشن کرده‌اند. آنها مخاطب کتاب را دانشجویانی دانسته‌اند که، چه در دانشگاه و چه در حرفه، معماری و فناوری را جدا از هم می‌آموزند و این کتاب به آنها کمک می‌کند تا این دو را در پیوند با هم بفهمند. همچنین کتاب را برای علاقه‌مندانی مفید دانسته‌اند که فناوری را به مثابه موضوعی تاریخی، فلسفی و اجتماعی دنبال می‌کنند، اما چندان با مباحث معماری آشنا نیستند.^{۵۳}

کتاب‌های راهنمای همراه ۵۴

در بخش‌های قبل گفتیم بهتر است پژوهشگران میان‌رشته‌ای در بدو ورود به رشته یا تخصص‌های دیگر، نخست به کتاب‌های درآمگونه مراجعه کنند. بر خلاف آنها، مخاطب متخصصی که در حوزه خود به پژوهش مشغول است معمولاً در سطحی فراتر از آنچه در متن‌های درآمگونه عرضه می‌شود با موضوع آشنایی دارد. اما برخی مباحث و آثار تخصصی پیچیدگی‌های دارد که ممکن است حتی مخاطب متخصص نتواند به تنهایی به آنها تسلط بیابد و از ظرافت‌هایشان آگاه شود. کتاب راهنمای همراه نوعی کتاب است که هدف از نگارش آن کمک به فهم بهتر و دقیق‌تر آثار و مباحث دشوار است. شارحانی وجود دارند که چون خود پیچیدگی‌های موجود در یک نظریه یا موضوع معین یا آرا و اندیشه‌های یک متفکر را به‌خوبی دریافته‌اند در قالب کتاب‌های راهنمای همراه به شرح و بسط آن می‌پردازند. در این معنا، کتاب‌های راهنمای همراه به‌لحاظ محتوایی مستقل نیستند و به موضوعاتی وابسته‌اند که در آثار دیگر مطرح شده است. اگرچه مطالعه آنها بدون مراجعه به متن‌های اصلی ناممکن نیست، اما در واقع، آنها را به‌منظور تفسیر، شرح، و بسط اندیشه‌ها و نظریه‌هایی نوشته‌اند که در اثر دیگری آمده است و مطالعه هم‌زمان آنها می‌تواند مفیدتر باشد.

دسته دیگری از کتاب‌های راهنمای همراه نیز وجود دارد که با هدف کمک به فهم بهتر مباحث پیچیده تخصصی تألیف می‌شود، اما وابسته به کتاب یا اثر منتشرشده معینی نیست. گاهی ویراستار یا ناشر برای پرداختن به پیچیدگی‌های یک مسئله یا نشان دادن آخرین دستاوردهای پژوهشی در یک حوزه مقالاتی را به جمعی از صاحب‌نظران آن حوزه سفارش می‌دهد و هر یک از آنها از وجهی خاص، و متناسب با تجربه و رویکردهای پژوهشی خود به موضوع می‌پردازند. در نهایت این نوشته‌ها در کنار هم در قالب مجموعه مقالات منتشر می‌شود. این مقالات معمولاً به‌لحاظ محتوایی مستقل‌اند، اما در نهایت در کنار مقالات دیگر تصویر روشن و کامل‌تری از موضوع به‌دست می‌دهند و مخاطب می‌تواند از راه مطالعه آنها احاطه بیشتری به موضوع پیدا کند و پس از آن، به آثار تخصصی مرتبط با موضوع مراجعه کند.

بسیاری از ناشران دانشگاهی معتبر در جهان مجموعه‌هایی با عنوان «کتاب راهنمای همراه» دارند که هر دو دسته ذکر شده را در بر می‌گیرد. در هنر و معماری نیز، به‌ویژه درباره موضوعاتی که واجد پیچیدگی‌های نظری است، چنین کتاب‌هایی منتشر می‌شود. مثلاً انتشارات وایلی-بلکول مجموعه‌ای با عنوان راهنمای تاریخ هنر^{۵۵} دارد که هر جلد آن به موضوعی اختصاص یافته است. از جمله اثر دوجلدی راهنمای هنر و معماری اسلامی که گلو و نجیب‌واغلو و فینبار بری فلاو و ویراستاری آن را بر عهده داشته‌اند؛^{۵۶} و راهنمای هنر معاصر از ۱۹۴۵ به ویراستاری املیا جونز؛^{۵۷} و راهنمای هنر بریتانیا ویراسته دینا آرنولد و دیویز پیترز کوبرت.^{۵۸} ناشر در معرفی این مجموعه هدف از تدوین آن را «مشخص کردن اندیشه‌ها و گفتمان‌ها و نظریه‌های کلیدی تاریخ هنر و شیوه‌های آموزش، تفکر، و سخن گفتن درباره این موضوع» دانسته است.^{۵۹} برای تحقق این هدف گروهی از متخصصان بین‌المللی گرد هم آمده‌اند و در

مقاله‌تشان، هم در زیرشاخه‌های تثبیت‌شده تاریخ هنر و هم در حوزه‌های نوظهور آن، از تازه‌ترین پژوهش‌ها و آخرین دستاوردهای حوزه بحث کرده‌اند.

راهنمای پژوهش در معماری منظر انتشارات راتلج^{۶۰} نمونه دیگری از این نوع کتاب‌ها در معماری است. ویراستاران کتاب، الن بری و هنریت استاینر، کتاب را با هدف پرداختن به پیچیدگی‌های تاریخی و فلسفی مرتبط با معماری منظر تدوین کرده‌اند^{۶۱} و برای کنار هم نشان دادن مهم‌ترین موضوع‌های جاری درباره این موضوع، متن‌هایی را گردآورده‌اند که در آنها نویسندگان مختلف مسائل مرتبط با معماری منظر را از وجوه گوناگون و در نسبت با تاریخ و محوطه‌های تاریخی، شهر و طبیعت، پایداری و اصول اخلاقی، دانش و حرفه، و آموزش شرح داده‌اند.

کتاب‌های راهنما^{۶۲}

در هر تخصص دانشگاهی بخشی از آموزش معطوف به انجام نوع خاصی از فعالیت‌ها یا کسب مجموعه‌ای از مهارت‌ها و توانایی‌های عملی است. در نتیجه کتاب‌هایی نیز وجود دارد که حاوی اطلاعات، راهکارها، یا دستورالعمل‌هایی برای مواجهه با مسائل کاربردی است. هدف این کتاب‌ها، که به کتاب‌های راهنما معروف‌اند، انتقال دانش عملی و مهارت لازم برای تسلط به کارها و انجام بهینه فعالیت‌های عملی است. در نتیجه کتاب‌های راهنما، بر خلاف انواع دیگری که معرفی کردیم، بیش از آنکه نیاز به مطالعه کتابخانه‌ای داشته باشند، در محیط کار و در کنار انجام فعالیت‌های خاص کاربرد دارند. مطالعه این کتاب‌ها بیشتر به صورت مرور اجمالی کلیات و با مراجعه به موارد و دستورالعمل‌های مربوط به مسئله در دست انجام است و معمولاً مطالعه همه متن آنها ضرورتی ندارد. از جمله مهارت‌های عملی و کاربردی در معماری که برای آنها کتاب راهنما وجود دارد می‌توانیم به مهارت فهم و استفاده از زبان معمارانه، شیوه‌ها و ابزارهای ترسیم، و شناخت قوانین یا سازوکارهای رایج در روابط حرفه‌ای اشاره کنیم^{۶۳}. یکی از نمونه‌های چنین کتاب‌هایی ارائه بصری طراحی داخلی: راهنمای فنون ارائه، مدل‌سازی و گرافیک^{۶۴} است. این کتاب را مورین میتن به منظور آن نوشته است که دانشجویان و اهالی حرفه معماری داخلی اطلاعات به روز درباره فنون ارائه بصری به دست آورند، با روش‌های گوناگون بازنمایی فضاهای داخلی آشنا شوند و بتوانند کیفیت‌های فضایی را به زبان بصری و نوشتاری بیان کنند؛ مهارت‌هایی که از نظر او برای هر کسی در حرفه معماری داخلی ضروری است^{۶۵}. فصل‌های کتاب شامل مقدماتی درباره ترسیم در طراحی داخلی؛ فرایند طراحی و گرافیک مرتبط با آن؛ مبانی ترسیم پرسپکتیو؛ اسکیس و ترسیم دستی فضاهای داخلی؛ مدل‌سازی و ترسیم رایانه‌ای؛ راندوی دستی؛ راندوی رایانه‌ای؛ ماکت‌سازی؛ نمایش نوع مصالح و نازک‌کاری سطوح؛ و تکمیل ارائه نهایی است و نویسنده در هر فصل، افزون بر توضیح مباحث نظری و معرفی مبانی موضوع، با مثال‌هایی به کاربردهای عملی آن موضوع پرداخته و روش‌ها و مهارت‌های مورد نیاز برای انجام هر فعالیت را در چند مرحله آموزش داده است. معرفی ابزارها و شیوه‌های بهره‌گیری از آنها و روش‌های رسیدن از یک مرحله به مرحله بعد بخش مهمی از محتوای کتاب است. گام‌های عملی گاهی در قالب جدول‌هایی که مراحل کار یا فهرست فعالیت‌های ضروری را در بر دارد ظاهر شده است و گاهی حاوی نمودارهایی است که به تدریج تکمیل می‌شود و پیشرفت کار را نشان می‌دهد. از جمله مسائل عملی دیگری که پیش روی دانشجویان معماری قرار دارد مواجهه با انبوهی از اصطلاحات تخصصی است که هم فهم موضوع و هم بیان اندیشه‌ها را برای آنها دشوار می‌سازد. تام پورتر نویسنده زبان معماری، راهنمای مصور اصطلاحات معماری^{۶۶} و ان اوتس، نویسنده جلد دوم این کتاب با عنوان زبان نظریه: راهنمای مصور نظریه معماری^{۶۷} این دو اثر را به منظور رفع مشکلاتی از این دست نوشته‌اند و در آنها مجموعه‌ای از اصطلاحات و مفاهیم کلیدی معماری و نظریه معماری را گرد آورده‌اند. فهرست شدن این مفاهیم به ترتیب الفبایی به کتاب‌ها قالبی مشابه فرهنگ یا دانشنامه می‌دهد، اما نویسندگان هدف خود را کمک به دانشجویان برای فهم ظرافت‌های زبان تخصصی معماری و بیان اندیشه‌های معمارانه در قالب گفتار یا نوشتار^{۶۸} و از طریق این فهم عمیق‌تر، بالا بردن کیفیت طراحی^{۶۹} ذکر کرده‌اند. از این حیث انتخاب عنوان کتاب راهنما برای این دو اثر در راستای هدف و کارکرد کتاب قرار می‌گیرد.

کتاب‌های دانشگاهی به آنچه تا اینجا گفتیم منحصر نیست، اما برای پرهیز از پیچیدگی و طولانی‌شدن بحث، فقط به معرفی مختصر برخی دیگر از آنها می‌پردازیم.

دانشنامه^{۷۰}

دانشنامه یا دایرةالمعارف، مجموعه نوشتاری جامع و فشرده‌ای است که در آن خلاصه‌ای از موضوعات گوناگون را، در همه شاخه‌های دانش یا در حوزه‌ای معین از آن، در قالب مدخل‌ها یا مقالات کوتاه و دقیق عرضه می‌کند. معمولاً دانشنامه در حوزه‌هایی منتشر می‌شود که دانش در آن تا حد زیادی توسعه یافته است. با طبقه‌بندی و سامان‌دهی دانش در دانشنامه‌ها، پژوهشگران از مطالعات جست‌وجو و گریخته بی‌نیاز می‌شوند، و می‌توانند با مراجعه به مدخل‌های دانشنامه، با سرعت و دقت بالا به اطلاعات درست و موجز درباره موضوعشان دست یابند. ویراستاران دانشنامه‌ها، نوشتن هر مقاله را به کسی می‌سپارند که در موضوع آن مقاله خبره و به منابع دست‌اول آن مسلط است. دانشنامه‌ها، در کنار کتاب‌های درآمدگونه، بهترین منبع برای آغاز پژوهش‌اند؛ زیرا به‌سادگی امکان آشنایی اولیه و مختصر با هر موضوع پژوهشی و شناختن حوزه‌های اصلی بحث را فراهم و پژوهشگران را برای پیگیری موضوع به سمت منابع کلیدی و معتبر هدایت می‌کنند.

از شناخته‌شده‌ترین دانشنامه‌های عمومی *دانشنامه‌های بریتانیکا*^{۷۱} و *ایرانیکا*^{۷۲} است که نسخه‌های برخط آنها دسترسی به محتوای مقاله‌هایشان را تسهیل کرده است. دانشنامه‌های تخصصی در حوزه‌های گوناگون منتشر می‌شوند و گستره موضوعی متفاوتی دارند. برخی از آنها بسیار مفصل‌اند؛ مانند دانشنامه فلسفی استنفورد^{۷۳} و برخی مختصرترند و به حوزه‌ای محدود و معین پرداخته‌اند؛ مانند *دانشنامه طراحی داخلی* به ویراستاری *جوانا بنهم*^{۷۴} که مدخل‌های آن به شرح و تحلیل موضوعات و شخصیت‌های مرتبط با تاریخ طراحی داخلی اختصاص دارد،^{۷۵} یا *دانشنامه دیزاین* که ویراستاران آن میثائیل ارلهوف و تیموتی مارشال^{۷۶} متخصصانی با دیدگاه‌های گوناگون را گرد هم آورده‌اند تا با نوشتن مدخل‌هایی با موضوعات متنوع در حوزه طراحی، اثری همه‌جانبه درباره اندیشه‌ها و مقولات اصلی حوزه طراحی و اصطلاحات مرتبط با این مقولات تدوین کنند.

فرهنگ^{۷۷}

فرهنگ‌ها یا لغت‌نامه‌ها فهرست‌های الفبایی از واژگان و اصطلاحات مربوط به یک حوزه، به‌همراه توضیح مختصری درباره معنا و کاربرد هر واژه‌اند. گاهی در عنوان کتاب‌ها، دانشنامه و فرهنگ را به‌جای هم به‌کار می‌برند. انتخاب عنوان کتاب عملاً تصمیمی است که در اختیار نویسنده و ناشر قرار دارد و لزوماً بر مبنای دسته‌بندی‌ای که در اینجا عرضه می‌کنیم نیست، اما آشنایی با تفاوت این دو نوع کتاب می‌تواند تا حد زیادی به مخاطبان در به‌دست آوردن دیدی اولیه نسبت به محتوای آنها کمک کند. دانشنامه اثر مرجعی^{۷۸} است که در هر مدخل آن به شرح تفصیلی و عمیق یک «موضوع» می‌پردازند، در حالی که فرهنگ یا لغت‌نامه وجه زبان‌شناختی غالبی دارد و پیش از هر چیز، معطوف به تعریف «واژگان» است. فرهنگ تصویری معماری نوشته فرانسویس دی. کی. چینگ^{۷۹} و *دانشنامه دیداری معماری* از ارنست بردن^{۸۰} نمونه‌هایی از فرهنگ‌ها در رشته معماری محسوب می‌شوند.

مجموعه مقالات همایش^{۸۱}

مجموعه مقالات همایش گزارشی از سخنرانی‌های انجام‌شده در کارگاه، جلسه یا همایشی علمی است. مقالاتی که در چنین مجموعه‌ای در کنار هم قرار می‌گیرند چون در نسبت با محورهای همایش قرار دارند، معمولاً در حوزه موضوعی کلی مشترک‌اند، اما به‌لحاظ محتوایی استقلال کامل دارند و در نتیجه برخلاف گزیده مقالات یا کتاب‌های همراه، لزوماً ترتیب یا ارتباط محتوایی معناداری میان آنها وجود ندارد و در یک مجموعه ممکن است مقالات پراکنده و کاملاً بی‌ارتباط در کنار هم قرار گیرند. این مقالات گاهی پیش از برگزاری سخنرانی و گاهی پس از آن منتشر می‌شود و معمولاً ویراستارانی بر مبنای کیفیت آنها درباره گنجاندن آنها در مجموعه نهایی تصمیم می‌گیرند. حتی ممکن است مانند مقالات مجلات علمی، سخنران بر طبق نظر ویراستار تغییر و اصلاحاتی را در متن نهایی

اعمال کند. از جمله شناخته‌شده‌ترین همایش‌های معماری در ایران سه دوره «کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران: ارگ بم» است که در سال‌های ۱۳۷۴، ۱۳۷۸، و ۱۳۸۵ برگزار و مجموعه مقالات هر سه دوره آن منتشر شده است. همچنین می‌توانیم به مجموعه مقالات نخستین همایش ملی شناخت و معرفی مزیت‌ها و ظرفیت‌های احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی اشاره کنیم که در سال ۱۳۸۹ برگزار شد.

دست‌نامه‌ها را اغلب برای پاسخ‌گویی سریع به پرسش‌هایی می‌نویسند که ممکن است در یک حیطه موضوعی معین به‌طور مستمر برای متخصصان آن حوزه مطرح شود و مطالب را طوری تنظیم می‌کنند که بدون نیاز به مدرس یا راهنما بتوان به‌سادگی از آنها استفاده کرد. در بسیاری مواقع، مرز روشن و دقیقی میان بسیاری از کتاب‌های راهنما و دست‌نامه‌ها وجود ندارد و ناشر یا نویسنده ممکن است هر یک از این دو عنوان را به کتابی با این ویژگی‌ها اطلاق کنند. تأکید این کتاب‌ها بیشتر بر موضوعات کلیدی در هر حوزه دانش است و اطلاعات را به‌صورت جامع و فشرده و اغلب با به‌کارگیری امکانات تصویری مانند عکس و جدول و نمودار عرضه می‌کنند.^{۸۳}

از جمله دست‌نامه‌های رایج در معماری داخلی کتاب‌هایی با هدف کمک به تصمیم‌گیری‌های عملی طراحان است. مانند دست‌نامه نورپردازی اثر رودریگر گانسلانت و هرالدهوفمان^{۸۴} که نویسندگان کتاب وجه تمایز آن را با کتاب‌های تخصصی فنی درباره موضوع یا با تکنگاشت‌های نمونه‌محور رویکرد عملی و ساده آن به نورپردازی دانسته‌اند. همین رویکرد به موضوع در دست‌نامه حرفه طراحی داخلی نوشته سیندی کلمن^{۸۵} نیز به چشم می‌خورد و مخاطب این اثر می‌تواند با مراجعه به آن به‌سرعت درباره انواع مسائل اقتصادی، حقوقی، مدیریتی و اجرایی مرتبط با حرفه اطلاعات کاربردی به‌دست آورد. البته گاهی برخی ناشران از عنوان دست‌نامه برای مجموعه مقالات تخصصی در یک حوزه نیز استفاده می‌کنند؛ مانند دست‌نامه نظریه معماری انتشارات سیج به ویراستاری گرگ کرایسلر و همکارانش^{۸۶}. اما این کتاب با توجه به ویژگی‌هایی که دارد و بر مبنای معیارهایی که برای طبقه‌بندی کتاب‌ها در این نوشته ذکر کردیم، بیشتر به آنچه کتاب راهنمای همراه معرفی کردیم نزدیک است تا دست‌نامه.

کتاب‌های استاندارد و آئین‌نامه‌ها

به مجموعه‌ای از تعاریف، مشخصات، معیارها، و دستورالعمل‌های فنی دقیق که در نتیجه تکرار یا توافق تثبیت شده‌اند، قاعده و روال انجام کار را تعیین می‌کنند، و مبنای معیار ارزیابی نتیجه کار قرار می‌گیرند استاندارد گفته می‌شود. در حوزه‌هایی که با مسائل اجرایی سر و کار داریم، توجه به چگونگی انجام کارها و در نظر گرفتن الزامات و امکانات هر کار اهمیت دارد. از این روست که در رشته‌هایی مانند معماری و معماری داخلی دسته مهمی از کتاب‌ها به استانداردها اختصاص یافته است. در این رشته‌ها تعامل میان بدن انسان با محیط مصنوع و فضا مسئله‌ای است که در همه مراحل طراحی و اجرا و در موقعیت‌های کمابیش مشابه ذهن معماران را درگیر می‌کند. کتاب‌های استاندارد با در نظر گرفتن ویژگی‌ها و نیازهای کالبدی انسان، انواع رفتارها و فعالیت‌های انسانی، و انواع فضاها و محیط‌های ساخته‌شده الزامات مربوط به اندازه‌ها، ویژگی‌های فضاهای معماری، و جزئیات فنی و اجرایی بنا را مشخص می‌کنند و در اختیار طراحان قرار می‌دهند. از شناخته‌شده‌ترین کتاب‌های استاندارد در معماری اطلاعات معماری نویفرت و مجموعه‌های تایم سیور^{۸۷} است. در معماری داخلی هم نمونه‌های گوناگونی از کتاب‌های استاندارد وجود دارد. مانند استانداردهای طراحی داخلی و برنامه‌ریزی فضایی نوشته جوزف دکیارا و دیگران^{۸۸} و ابعاد انسانی و فضای داخلی: مرجع استانداردهای طراحی اثر جولوس پنزو و مارتین زلنیک.^{۸۹}

استانداردها توصیه‌های عملی و اجرایی‌اند که برای تسریع و تسهیل فرایند انتخاب و تصمیم‌گیری درباره مسائل و پرسش‌های متداول در یک حوزه، و با در نظر گرفتن سطح نسبتاً مطلوبی از کیفیت و کارایی تدوین می‌شوند. اما گاهی نهادها یا سازمان‌های نظارتی و اجرایی انطباق تصمیمات طراحی و عملکردها با برخی استانداردها را اجباری و آنها را به‌صورت آئین‌نامه‌ها و قوانین لازم‌الاجرا تدوین می‌کنند. مقررات ملی ساختمان از شناخته‌شده‌ترین این قوانین در کشور ماست.

هدف اصلی این نوشته کمک به دانشجویان و پژوهشگران برای تشخیص منابع مفید و مناسب در هر مرحله از تحصیل یا پژوهش بود. تحقق این هدف را از راه عرضه‌ی نوعی دسته‌بندی کلی و اجمالی ممکن دیدیم که مواجهه با انبوه کتاب‌های تازه را برای مخاطبان ساده‌تر کند و راهبردهای روشن‌تری را برای مطالعه در پیش روی آنها قرار دهد. برای ملموس‌تر شدن بحث و نشان دادن تمایز میان انواع کتاب‌ها، آثار گوناگونی از هر دسته را در معماری و معماری داخلی مثال زدیم. البته این انواع را نهایی و تغییرناپذیر نمی‌دانیم و کتاب‌هایی که نام بردیم را نیز معتبرترین کتاب در نوع خودشان فرض نکرده‌ایم. بدیهی است که در هر دسته، کتاب‌های مختلفی با کیفیت و گستردگی و عمق متفاوت وجود دارد و ممکن است نویسندگان مختلف در یک موضوع آثار خوب یا بد، ساده یا پیچیده‌ای تألیف کرده باشند. سعی کردیم به نمونه‌هایی بپردازیم که هم به لحاظ محتوایی کیفیت مناسبی دارند و هم به فهم دقیق‌تر موضوع کمک می‌کنند. همچنین این نمونه‌ها را طوری انتخاب کردیم که با وجود اشاره به دو حوزه مجزای معماری و معماری داخلی در عنوان و متن مقاله، در عمل پیوند میان آنها را نشان دهند و برای متخصصان هر دو رشته روشنگر و سودمند باشند.

با تکیه بر ویژگی‌های انواع کتاب و متناسب با محتوا، عمق و ساختار بحث در آنها، پیشنهادهایی را درباره‌ی شیوه بهره‌گیری از این کتاب‌ها در آموزش و پژوهش طرح کردیم تا بر مبنای آن بتوانیم در مقام پژوهشگر منابع مرتبط با موضوع پژوهش را با سرعت و دقت بیشتر انتخاب کنیم و در مقام مدرس دانشجویان را به سمت آثار مرتبط و متناسب با سطح دانش آنها راهنمایی کنیم. در این دسته‌بندی کتاب‌های درآمده‌گونه و درسی را برای سال‌های نخست دوره کارشناسی توصیه کردیم و برنامه‌ریزی و پیشبرد کارآمد پژوهش را در گرو آغاز آن با مطالعه درآمدها و مدخل‌های دانشنامه دانستیم. همچنین کتاب‌های تخصصی و راهنمای همراه در کنار گزیده مقالات را برای پی‌گیری مباحث تخصصی پیچیده‌تر و در مراحل پیش‌رفته‌تر پژوهش پیشنهاد کردیم.

لازم است در پایان تأکید کنیم که سخن از ترتیب مطالعه آثار و تناسب هر دسته از کتاب‌های معرفی شده با مقطع تحصیلی یا مراحل پژوهش به معنای تجویز مجموعه انعطاف‌ناپذیری از منابع و چارچوب‌های مطالعه آنها نیست، بلکه به قصد روشن کردن جایگاه، فایده و مخاطب این کتاب‌هاست. همانطور که در متن مقاله هم اشاره کردیم، در عمل استادان، در هر مقطعی و برای هر درسی، مجموعه‌ای از منابع مفید و مرتبط را به دانشجویان معرفی و مباحث کلاس را بر مبنای برخی از آنها تنظیم می‌کنند، و پژوهشگران در هر مرحله از کار با انواع گوناگون آثار سروکار دارند. این منابع شامل ترکیبی از انواع کتاب‌ها با موضوعات و عمق متفاوت است و آشنایی با این آثار، با وجود تفاوت در علائق، سطح دانش و توان یادگیری مخاطبان می‌تواند برای همه آنها مفید باشد. در این نوشته سعی کردیم تنوع کتاب‌های دانشگاهی و نسبت اهداف آموزشی و پژوهشی آنها را با سطح دانش مخاطب و ساختار و محتوای آنها نشان دهیم. اما در نهایت این قبیل دسته‌بندی‌ها به معنای نادیده انگاشتن دسته‌ای از منابع به سود دسته‌ای دیگر نیست. در واقع باید توجه داشته باشیم که از یک سو، اهمیت برخی آثار کلیدی تخصصی و تلاش برای عمق‌بخشیدن به دید و دانش دانشجویان و پژوهشگران نباید باعث چشم‌پوشی از نقش آثار پایه، مانند کتاب‌های درسی و درآمدها در آموزش و پژوهش شود. از سوی دیگر، سخن گفتن از انواع کتاب و مراتب و مراحل مطالعه آنها نباید آثار پایه و گزیده‌ها و راهنماها را به موانع تصنعی در برابر آثار تخصصی تبدیل کند و آشنایی با مباحث عمیق و بنیادین حوزه مطالعه و پژوهش را به تأخیر بیندازد. در عمل، آموزش و پژوهش فرایندی زنده و پویاست و اعمال چارچوب‌های یکدست و انعطاف‌ناپذیر و تجویز راهبردهای یکسان برای همه موقعیت‌ها نادرست و در عمل ناممکن است.

این محدودیت با محدوده موضوعی مقالات که در آنها معمولاً به یک یا چند پرسش معین می‌پردازند متفاوت است و تنوع و گستره موضوعی کتاب‌های تخصصی در مقایسه با مقاله‌های علمی بسیار وسیع‌تر است.

26. DeKay and, Brown, Sun, Wind, and Light: Architectural Design Strategies.

27. Norbert Lechner, Heating, Cooling, Lighting: Sustainable Design Methods for Architects.

۲۸. به تألیفاتی که در آنها از منظری خاص به معرفی یک بنا یا معمار می‌پردازند تک‌نگاشت یا Monograph می‌گویند.

29. Case Study

30. Shashi Caan, Rethinking Design and Interiors: Human Beings in Built Environments.

31. Ibid, p. 8.

32. Ibid, p. 9.

33. Kurtich and Eakin, Interior Architecture.

34. Ibid, p. vii-viii.

35. Stanley Abercrombie, A Philosophy of Interior Design.

36. Luciano Crespi, Cultural, Theoretical, and Innovative Approaches to Contemporary Interior Design.

37. Clive Edwards, Interior Design: a Critical Introduction.

38. Coles and House. The Fundamental of Interior Architecture.

39. John Pile, Color in Interior Design.

40. Brooker and Stone, Basics of Interior Architecture: Elements/ Objects.

41. John Pile, A History of Interior Design.

42. Ibid, p. 10-11.

43. Ibid, p. 10.

44. Jeannie Ireland, History of Interior Design.

45. Ibid, p. xv.

46. Ibid, p. xv.

47. Ibid, p. 22.

48. Reader

۴۹. به مجموعه‌ای که ارتباط محتوایی میان مقالات آن به روشنی گزیده‌ها نیست جنگ، مجموعه مقالات، یا Anthology می‌گویند.

1. Textbook

۲. دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ذیل «درسنامه».

۳. البته این ناشران انواع گوناگونی از کتاب‌های دانشگاهی را منتشر می‌کند که همه آنها لزوماً از نوع کتاب درسی نیست.

4. Spector and Damron, How Architects Write.

این کتاب با ترجمه هاله حاج‌یاسینی و فاطمه توانایی در دست انتشار است.

5. Ibid, p. 16-17.

6. Smith Korydon, Introducing Architectural Theory: Debating a Discipline.

7. Ibid, p. 4.

8. Ibid, p. xi.

9. Ibid, p. xiv.

10. Ibid, p. 6.

11. Ibid, p. 7.

12. Introduction

13. Architecture: Form, Space, and Order

14. Introduction to Architecture

15. Interior Design Illustrated

16. Primer

17. Ching, Francis D. K., Interior Design Illustrated, p. v.

18. Idem, Architecture: Form, Space, and Order, p. vii.

۱۹. یورک گروتر، زیبایی‌شناسی در معماری، ص چهار.

20. Jörg Kurt Grütter, Basics of Perception in Architecture, p. v.

21. Architecture: An introduction to architecture and architectural history

22. Conway and Roenisch, Architecture An Introduction to Architecture and Architectural History, p. 1.

23. Ibid, p. 2.

24. Source Book

۲۵. در کتاب‌های تخصصی معمولاً با مجموعه‌ای از مسائل گوناگون مواجهیم که محدوده موضوعی معینی دارد و در مقایسه با کتاب‌هایی مانند درآمد‌ها، همه مسائل کلیدی حوزه را شامل نمی‌شود. لازم به تأکید است که

- نهادهای نظارتی حرفه‌ای برای تجویز یا توصیه ترتیب و مراحل انجام کار و بعضی را کارشناسان آشنا به فرایند عملی اجرا یا کارکرد محصول معینی منتشر می‌کنند و در اختیار کسانی قرار می‌دهند که قصد اجرای کار یا به‌کارگیری محصول را دارند.
64. Maureen Mitton, Interior Design Visual Presentation: A Guide to Graphics, Models, and Presentation Techniques.
65. Ibid, p. ix.
66. Tom Porter, Archispeak: an Illustrated Guide to Architectural Terms.
67. Enn Ots, Decoding Theoryspeak: an Illustrated Guide to Architectural Theory.
68. Tom Porter, Archispeak: an Illustrated Guide to Architectural Terms, p. i.
69. Ibid, p. 1.
70. Encyclopedia Entry
71. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com>
- بریتانیکا از قدیمی‌ترین دانشنامه‌های جهان است و طولانی‌ترین سابقه انتشار را (از سال ۱۷۶۸م) دارد. البته آخرین نسخه چاپی این دانشنامه، ویرایش پانزدهم آن بود که در سال ۲۰۱۰م در ۳۲ جلد منتشر شد و پس از آن فقط به صورت برخط منتشر می‌شود.
72. Encyclopædia Iranica. <https://www.iranicaonline.org>
- تألیف این دانشنامه از سال ۱۹۸۲م در دانشگاه کلمبیا در نیویورک به سرپرستی احسان یارشاطر آغاز شد و همچنان ادامه دارد.
73. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu>
74. Joanna Banham, Encyclopedia of Interior Design.
75. Ibid, p. vii.
76. Erlhoff and Marshall, Design Dictionary Perspectives on Design Terminology.
77. Glossary / Dictionary
78. Reference
79. Francis D. K. Ching, A Visual Dictionary of Architecture.
80. Ernest Burden, Illustrated Dictionary of Architecture.
50. Neil Leach, Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory.
51. Ibid, p. xii.
52. Braham and Hale, Rethinking Technology: A Reader in Architectural Theory.
53. Ibid, p. xii.
54. Companion
- «کتاب راهنما» عنوانی کلی است که بسیاری از ناشران فارسی‌زبان برای اشاره به انواع متفاوتی از کتاب‌ها به کار برده‌اند و از این حیث گاهی سبب سردرگمی مخاطبان می‌شود. مراجعه به کتاب‌های companion که به زبان فارسی ترجمه شده است نشان می‌دهد که رایج‌ترین معادلی که ناشران برای این نوع کتاب برگزیده‌اند «راهنما» است و گاهی از معادل‌های دیگری مانند فرهنگ، درآمد، دانشنامه، دستنامه و همراه نیز استفاده کرده‌اند. در این میان واژه همراه به معنای اصلی نزدیک‌تر است اما چندان رایج نیست. از سوی دیگر، راهنما معادل دقیق‌تری برای نوع دیگری از کتاب‌ها یعنی guidebook است. گرچه هر دو دسته را در فارسی عموماً کتاب راهنما ترجمه کرده‌اند، این دو نوع کتاب ماهیتاً با هم تفاوت دارند. در این نوشته برای تمایز میان این دو نوع کتاب، به‌هنگام دسته‌بندی اولی را کتاب «راهنمای همراه» و دسته دوم را کتاب «راهنما» خوانده‌ایم. البته در ترجمه عنوان کامل کتاب‌ها برای پرهیز از پیچیدگی عنوان صرفاً از «راهنما» استفاده کرده‌ایم.
55. Wiley Blackwell Companions to Art History
56. Flood and Necipoğlu, A Companion to Islamic Art and Architecture.
57. Amelia Jones, A Companion to Contemporary Art since 1945.
58. Arnold and Corbett, A Companion to British Art: 1600 to the Present.
59. Flood and Necipoğlu, A Companion to Islamic Art and Architecture, p. ii-1.
60. Braae and Steiner, Routledge Research Companion to Landscape Architecture.
61. Ibid, p. i.
62. Guidebooks
۶۳. نوعی از کتاب‌ها که از این حیث به کتاب‌های راهنما نزدیک است، دستورنامه‌ها یا کتاب‌های کار یا Manual است. دستورنامه‌ها اغلب شامل دستورالعمل‌ها و شیوه‌های انجام کار یا ساختن چیزی است. بعضی از این کتاب‌ها را مؤسسات اجرایی و

- حری، عباس. *دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۱.
- دکی، مارک و جی زد براون. *خورشید، باد و نور: طراحی اقلیمی (استراتژیهای طراحی اقلیمی در معماری)*. ترجمه سعید آقایی. تهران: پرهام نقش، ۱۳۹۳.
- شریف مقدم، هادی و ملیحه نیک‌کار. *آشنایی با کتابخانه (شیوه صحیح استفاده از منابع چاپی و الکترونیکی)*. تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۷.
- کاوسی، ولی‌الله. *مجموعه مقالات نخستین همایش ملی شناخت و معرفی مزیت‌ها و ظرفیت‌های احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۹.
- کسمایی، مرتضی. *اقلیم و معماری*. اصفهان: خاک، ۱۳۹۲.
- لکنر، نریت. *گرمایش؛ سرمایش؛ روشنایی (رویکردهای طراحی برای معماران)*. ترجمه محمدعلی کی‌نژاد و رحمان آذری. تبریز: دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ۱۳۹۶.
- نویفرت، ارنست و پیتر نویفرت. *اطلاعات معماری نویفرت*. ترجمه حمید صنیعی‌پور و حامد میریحیایی. تهران: علم و دانش، ۱۳۹۹.
- یورک، گروتز. *زیبایی‌شناسی در معماری*. ترجمه جهانشاه پاکزاد. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۴.
- لاتین**
- Abercrombie, Stanley. *A Philosophy of Interior Design*. New York: Routledge, 1991.
- Arnold, Dana and David Peters Corbett. *A Companion to British Art: 1600 to the Present*. New Jersey: Wiley, 2013.
- Banham, Joanna. *Encyclopedia of Interior Design*. New York: Routledge, 1997.
- Braae, Ellen and Henriette Steiner (Eds.). *Routledge Research Companion to Landscape Architecture*. New York: Routledge, 2019.
- Braham, William W. and Jonathan A. Hale. *Rethinking Technology: A Reader in Architectural Theory*. New York: Routledge, 2007.
- Brooker, Graeme and Sally Stone. *Basics of Interior Architecture: Elements and Objects*.
81. Proceedings
82. Handbook
۸۳. شریف مقدم و نیک‌کار، آشنایی با کتابخانه، ص ۹۳.
84. Ganslandt and Hofmann, Handbook of Lighting Design.
85. Cindy Coleman, Interior Design Handbook of Professional Practice.
86. Crysler et al., The SAGE Handbook of Architectural Theory.
87. Time-Saver
88. De Chiara et al., Time-Saver Standards for Interior Design and Space Planning.
89. Panero and Zelnik, Human Dimension & Interior Space: A Source Book of Design Reference Standards.
- فارسی**
- ارل‌هاف، میثائل و تیموتی مارشال. *دانشنامه دیزاین*. ترجمه منظر محمدی. تهران: مشکی، ۱۳۹۷.
- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. *مجموعه مقالات دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۵.
- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. *مجموعه مقالات سومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۵.
- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. *مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۸.
- بردن، ارنست. *دانشنامه دیداری معماری*. ترجمه محمد احمدی‌نژاد. اصفهان: خاک، ۱۳۸۷.
- پوپ، آرتر آپم. *معماری ایران: پیروزی شکل و رنگ*. ترجمه کرامت‌الله افسر. تهران: فرهنگان، ۱۳۷۰.
- پیرنیا، محمدکریم. *سبک‌شناسی معماری ایران*. به اهتمام غلامحسین معاریان. تهران: پژوهنده، ۱۳۸۰.
- چینگ، فرانسیس دی. ک. *فرهنگ تصویری معماری*. ترجمه محمد احمدی‌نژاد. اصفهان: خاک، ۱۳۸۵.
- حاجی قاسمی، کامبیز و دیگران. *گنجنامه: فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران*. مجموعه ۲۰ جلدی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۴-۱۳۷۵.

- Reinhold, 1996.
- Leach, Neil. *Rethinking Architecture; A Reader in Cultural Theory*. New York: Routledge, 2005.
  - Maureen, Mitton. *Interior Design Visual Presentation: A Guide to Graphics, Models, and Presentation Techniques*. New Jersey: Wiley, 2012.
  - Ots, Enn. *Decoding Theoryspeak: an Illustrated Guide to Architectural Theory*. New York: Routledge, 2011.
  - Panero and Zelnik, *Human Dimension & Interior Space: A Source Book of Design Reference Standards*. New York: Watson-Guptill, 1979.
  - Pile, John and Judith Gura. *A History of Interior Design*. 4th Edition. New Jersey: Wiley, 2014.
  - Pile, John F. *Color in Interior Design*. New York: McGraw-Hill, 1997.
  - Porter, Tom. *Archispeak: an Illustrated Guide to Architectural Terms*. New York: Spon Press, 2004.
  - Smith, Korydon. *Introducing Architectural Theory: Debating a Discipline*. New York: Routledge, 2012.
  - Spector, Tom and Rebecca Damron. *How Architects Write*. New York: Routledge, 2017.
  - Caan, Shashi. *Rethinking Design and Interiors: Human Beings in Built Environments*. London: Laurence King Publishing Ltd, 2011.
  - Ching, Francis D. K and Corky Binggeli. *Interior Design Illustrated*. New Jersey: Wiley, 2018.
  - Ching, Francis D. K. *Architecture: Form, Space, and Order*. New Jersey: Wiley, 2015.
  - Ching, Francis D. K. *Introduction to Architecture*. New Jersey: Wiley, 2013.
  - Coles, John and Naomi House. *The Fundamentals of Interior Architecture*. Lausanne: AVA Publishing, 2007.
  - Conway, Hazel and Rowan Roenisch. *Architecture: An Introduction to Architecture and Architectural History*. New York: Routledge, 2005.
  - Crespi, Luciano. *Cultural, Theoretical, and Innovative Approaches to Contemporary Interior Design*. Hershey: IGI Global, 2020.
  - Crysler, C. Greig et al. *The SAGE handbook of Architectural Theory*. London: SAGE, 2012.
  - De Chiara, Joseph et al. *Time-saver standards for interior design and space planning*. New York: McGraw-Hill, 2001.
  - Edwards, Clive. *Interior Design a Critical Introduction*. Oxford: Berg, 2011.
  - Erlhoff, Michael and Timothy Marshall. *Design Dictionary Perspectives on Design Terminology*. Berlin: Birkhäuser, 2008.
  - Flood, Finbar Barry and Gülru Necipoğlu. *A Companion to Islamic Art and Architecture*. New Jersey: Wiley, 2017.
  - Ganslandt Rüdiger, and Harald Hofmann. *Handbook of Lighting Design*. Wiesbaden: Vieweg, 1992.
  - Grütter, Jörg Kurt. *Basics of Perception in Architecture*. Wiesbaden: Springer, 2015.
  - Ireland, Jeannie. *History of Interior Design*. New York: Fairchild Books, 2009.
  - Jones, Amelia. *A Companion to Contemporary Art since 1945*. New Jersey: Wiley, 2006.
  - Kurtich, John and Garret Eakin. *Interior Architecture*. New York: Van Nostrand

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Types of Academic Books: Reviewing Examples in Architecture and Interior Design

---

Haleh Hajyasini

Abstract

There are different types of books in every academic discipline, covering various subject matters, while taking different positions and offering different approaches to an array of problems. However, besides being influenced by the requirements of the field, books belonging to the same type usually share specific characteristics as well. Understanding these characteristics and their implications in terms of structure and content can be beneficial in different stages of both education and research. Based on such characteristics, this article seeks to introduce the most common types of academic books, available in the fields of architecture and interior design. For this purpose, we will first examine some prototypes of academic books and explain their prominent features. We will then study such features in the context of the published works to find out how the structure and narrative of such books are aligned with common characteristics of their respective types.

Keyword: Interior Architecture, Book Types, Bibliography